

ग्रामिण कथालेखक एक आढावा

प्राचार्य डॉ. ह. रा. जाधवर

सरहद कॉलेज, कात्रज, पुणे

महाराष्ट्र भारत

घोषवारा:

व्यंकटेश मांडगूळकरांनी ग्रामीण कथेला अस्सल अनुभूती व ग्रामीण बोलीभाषेचे दिलेले वळण आजही अस्तित्वात आहे. काव्यमयता, अद्भुतरम्यता व चमत्कृती व वास्तवाभिमुख कथानिर्मिती करण्यात शंकर पाटील, द. मा. मिरासदार, उद्धव शेळके, मधु मंगेश कर्णिक, रा. रं. बोराडे, मनोहर तल्हार अग्रभागी आहेत. यापैकी अनेकांचे कथाकथनाचे कार्यक्रमही झाले असून त्यांचा प्रभावही डॉ. सौ. प्रतिमा इंगोले यांच्यावर कथासादरीकरणात आहे. व. पु. काळेदेखील (कथालेखनासह) कथाकथन लोकप्रिय राहिले. तसेच प्रत्येकाचे कथाविश्व - परिसर वेगवेगळे असताना व्यंकटेश मांडगूळकर (कोल्हापूर सातारा), रा. रं. बोराडे (मराठवाडा), मधु मंगेश कर्णिक (कोकण), डॉ. आनंद यादव (पश्चिम महाराष्ट्र), डॉ. सौ. प्रतिमा इंगोले (विदर्भ) यांमधून ग्रामीण-प्रादेशिक जीवनाचे अंतरंग आविष्कृत झाले. खेड्यातील दारिद्र्य, दैन्य, अंधश्रद्धा, अज्ञान यांचेही दर्शन या कथाकारांनी घडविताना काही वेळा ग्रामीण जीवनातील विसंगीचे दर्शन शंकर पाटील, द. मा. मिरासदार यांनी दाखवून विनोदनिर्मितीही केली. त्या त्या प्रदेशातील भावजीवन, सांस्कृतिक जीवन, निसर्गसौंदर्य घेऊनही या कथा आपल्यासमोर

येतात. वातावरणाचे निराळेपणजाणवताना जीवनाचे खोल दर्शन मात्र होत नाही. मात्र त्यामध्ये वापरण्यात आलेली प्रादेशिक बोली हा या कथांचा खास विशेष! बाळकृष्ण प्रभुदेसाई यांच्या (गोवा) प्रादेशिक कथांतील काव्यमय, तरल, हळूवारपणा, वैशिष्ट्यपूर्ण समजतांना व. पु. काळे यांनी कथाकथनाच्या कार्यक्रमांतून लोकप्रियता मिळवली.

वर उल्लेख केल्याप्रमाणे ग्रामीण-प्रादेशिक कथाकारांपैकी डॉ. आनंद यादव याची कथा ढासळत्या जीवनमूल्यांचा वेध घेते. त्यांच्या कथेत ग्रामीण बोली, चित्रमय भाषाशैली प्रभावी आहे तर रा. रं. बोराडे वास्तवाचे यथार्थ दर्शन घडवितात. सखा कलाल, चारुता सागर, महादेव मोरे यांच्या ग्रामीण-प्रादेशिक वातावरणातील कथेने केक बोलींचा परिचय होतो. भास्कर चंदनशिव, द. ता. भोसले, बा. गं. केसकर, बाबाराव मुसळे, व. बा. बोधे, श्रीराम गुदेकर यांनी ग्रामीण जीवनाशी असलेल्या जवळीकतेतून कथा लिहिलेल्या दिसतात. उद्धव शेळके यांनी विदर्भातील जनजीवन आपला कथाविषय करून तेथील सुखदुःखे आत्मीयतेने रेखाटली. ('शिळान'). बाबूराव बागूल यांच्या कथेत स्फोटक विद्रोह दिसतो तर केशव मेश्राम यांची कथा कलात्मक अनुभूती, चिंतनशीलतेसह शब्दरूप झाली आहे. अर्जुन डांगळे, माधव कोडविलकर, योगिराज वाघमारे, अमिताभ, वामन होवाळ या सर्वांच्या कथा ग्रामीण-दलित जीवनानुभवाचा धगधगता, अस्वस्थ अनुभव प्राप्त करून देतात. सदानंद देशमुख - 'लचांड' (1993), 'उठावण' (1994), 'महालूट' (1995) यामध्ये ग्रामीण व कौटुंबिक संघर्ष व आधुनिकीकरण, जागतिकीकरण यांच्या परिणामाचे चित्रण आहे. ह्या सर्वच ग्रामीण कथा त्या प्रदेशाच्या बोलीसह लिहिल्याने मराठी भाषासंग्रह विविधांगी समृद्धीने वाढला. शंकर पाटील यांनी अतिशय रंजक कथालेखन केले. ग्रामीण स्त्रियांच्या दुःखाची जाण 'आभाळ', 'वेणा', 'भार' यांसारख्या त्यांच्या कथांत व्यक्त होते. चारुता सागर व महादेव मोरे यांचे कथालेखन सकस, ग्रामीण जीवनाचे नवनवे दर्शन घडविते. (चारुता सागर - 'दर्शन' कथा), महादेव मोरे यांचे कथालेखन निपाणीच्या आसपासचे तंबाखूच्या धंद्यातील कामगार - झायव्हर लोकांचे जीवन प्रथमच चित्रित केले आहे. रा. रं. बोराडे यांची कथा ग्रामीण नातेजीवनाला प्राधान्य देते. ती मितभाषी असून मराठवाडा बोलीतील जिवंत नाट्य साकारते. तर सखा कलाल ('ढग' - 1974) या कथेतील माणसाच्या दुःखाचे, भुकेचे, दुःखाने पिचण्याचे, भोगाचे संयमशीलतेने करुणरम्य दर्शन आटोपशीरतेने घडविते. उदा. 'इरादा', 'मादी', 'बळी', इ. कथा माणसातील माणूसपणाचा

तन्मयतेने शोध घेते. उदा. 'दर्शन', 'नागीण'. या सर्वच कथालेखकांचा व त्यांच्या कथालेखनाचा थोडक्यात परामर्श पुढीलप्रमाणे घेता येईल

डॉ. आनंद यादव - ग्रामीण जीवनाचे यथायोग्य दर्शन घडवितात. 'खळाळ', 'डवरणी', 'उखडलेली झाडे', 'भूमिकन्या', 'झाडवाट', 'घरजावई' इ. कथासंग्रहातून ग्रामीण दुःखे, गरीबी, असहाय्यता याविषयी (पश्चिम महाराष्ट्राच्या ग्रामीण बोलीसह) चित्रण केलेले आहे.

अमिताभ - 'पड' (1980), 'लवटा' (1990) दलित जीवनदर्शन हून वामन होवाळ - 'बेनवाड' (1973), 'येळकोट' (1985) - दलित कथा विद्रोह व उपहासातून व्यक्त केली. हू योगीराज वाघमारे - 'उद्रेक', 'बेगड'

बाबूराव बागूल - 'जेव्हा मी जात चोरली होती', 'काळोखाचे कैदी' - त्यात दुःखाने पिचलेली, पिडलेली, उद्विग्न झालेली, अंतर्त्यामीचे दुःख जगणारी माणसे भेटतात.

केशव मेश्राम - 'खरवड' (1980), 'मरणमाळा' (1988) - (सुशिक्षित व अशिक्षित दलितांचे) महानगरीय जीवन यांचे दर्शन आढळते. ___हू द. मा. मिरासदार - 'नेम', 'गप्पागोष्टी', 'ताजवा', 'चकाट्या', 'माझ्या बापाची पेंड', 'गुदगुल्या' इ. कथासंग्रहातून मराठीत प्रथमच ग्रामीण कथेत विनोद आणला. मधु मंगेश कर्णिक - दक्षिण कोकणाच्या पार्श्वभूमीवर कथालेखन करून मालवणी मुलुखातील जीवनदर्शन, तेथील निसर्ग, दुःख, गरिबी व ग्रामीण वास्तव ह्या कथांतून रंगवताना 'कोकणी गं वस्ती' या कथासंग्रहात त्यांनी मालवणी बोलीचा वापर केला. तसेच 'अनिकेत', 'अभिषेक', 'कमळण', 'काळवीट', 'चटक चांदी' इ. कथासंग्रह त्यांच्या नावावर प्रसिद्ध आहेत.

भास्कर चंदनशिव - मराठवाड्यातील ग्रामीण समाज स्तरातील जीवनाचे बहुव्यापी, बहुविध जीवन त्यांच्या व्यथावेदनांसह आपल्या कथेतून ते मांडतात. विशेषतः शेतकरी व दलित समाज त्यांच्य कथेत वास्तवदर्शी आढळतो. 'जांभूळउन्हें', 'मरणकळा', 'अंगारमाती', 'नवी वारूळ', 'बिरडं' इ. त्यांचे कथासंग्रह गाजलेले आहेत व समर्थ कथालेखक म्हणून ते नावाजले गेले.

द. ता. भोसले - 'पाऊस', 'देवपूजा', 'निवडणूक', 'सुटका' - यामध्ये प्रासंगिक नमुने आहेत हन उद्धव शेळके - विदर्भातील जनजीवन आपला कथाविषय केले. ('शिळान') हन रा. रं. बोराडे - 'पेरणी', 'मळणी' यासह गाजलेला कथासंग्रह 'कडबा आणि कणस' (1994)

मनोहर तल्हार - 'कॅन्सल' (1994) यामधून सर्वसामान्य व दरिद्री माणसांच्या ताणतणावांचे आणि भावबंधांचे दर्शन घडते.

नागनाथ कोत्तापल्ले - "रक्त आणि पाऊस", 'अंगारमाती' (कौटुंबिक स्वास्थ्य हरवलेपणाची व्यथा) हन रविंद्र शोभणे - 'दाही दिशा' (1994) (ग्रामीण राजकारणाची दुर्दशा) , बाबा भांड - 'कायापालट' (अंधश्रद्धा - व्याभिचार दर्शन), श्रीराम गुंदेकर - 'उचल' (ग्रामीण शिक्षणसंस्थांमधील गैरप्रकार)

सदानंद देशमुख - 'लचांड' व 'उठावण' (1994) (बदलते ग्रामीण विश्व) भास्कर बडे - 'त्रिकाळा' (ग्रामीण संस्कृती - परिवर्तनाचा वेध), उत्तम बावस्कर - 'इस्कोट' (2000) (ग्रामीण जीवनातील अस्वस्थ मनाचे दर्शन) प्रकाश मोगले - 'कणस' (1999) (खेड्यातील माणसाचे दुःखभोग)

याशिवाय तानाजी राऊत पाटील, गणेश आवटी, शिवाजी मुंढे, प्रकाश खरात, विलास अंभोरे, अशोक कोळी इ. कथाकारांचा व त्यांच्या कथांचा उल्लेख केला पाहिजे. एकूणच ह्या समकालीन कथालेखनात बदललेल्या, बदलत चाललेल्या ग्रामीण जीवनाचे नवे प्रश्न व समस्या यांचा वेध बोलीभाषेसह घेतलेला दिसून येतो. ह्या कथा कल्पनेपेक्षा अधिक वास्तवाभिमुख असून स्वानुभवाशी एकनिष्ठ राहून त्यांचे लेखन झालेले दिसते. आता ग्रामीण कथाविश्वही हळूहळू बदलल्याचे प्रत्ययाला येते.

संदर्भग्रंथ

- 1) प्रतिमा इंगोले, 'अंधारपर्व', 1999- पृ. 5
- 2) र. बा. मंचरकर, 'लेकीचे कर्तृत्व', संपा.- विमलताई कुकडे, प्रथमावृत्ती 2002
- 3) डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले, 'ग्रामीण साहित्य - स्वरूप आणि शोध', 1985. पृ.7

- 4) श्रीराम गुंदेकर, दै. 'महासत्ता', कोल्हापूर,
- 5) ना. सी. फडके, 'लघुकथा फडके, लघुकथा तंत्र आणि मंत्र पुर्नमुद्रण 1968, पृ.156
- 6) अंजली सोमण, 'मराठी कथेची स्थितीगती', 1995, पृ. 193
- 7) अनुराधा गुरव, दै. 'लोकमत' दि. 14 जुलाई 1991 , पुरवणी , पृ.3
- 8) डॉ. आनंद यादव, 'ग्रामीण साहित्य : स्वरूप आणि समस्या', 1993, पृ.9
- 9) प्रतिमा इंगोले, 'सुगरनचा खोपा', 1989, पृ.19-20
- 10) तत्रैव
- 11) तत्रैव
- 12) प्रतिमा इंगोले, 'हिरवे स्वप्न',1994 पृ. 10
- 13) सुधा जोशी, 'कथा : संकल्पना आणि समीक्षा', 2000, पृ. 10
- 14) म.द.हातकणंगलेकर, 'मराठी कथा : रूप आणि स्वरूप', प्रथम आवृत्ती 1986
पृ.30
- 15) स. शि. भावे, 'आशय आणि आविष्कार', संपादक प्रल्हाद वडेर, प्रथमावृत्ती
1988, प्र. 28
- 16) फ. म. शहाजिंदे, दै. 'लोकसत्ता', 1990
- 17) डॉ.श्रीराम गुंदेकर - 'अक्षरवैदर्भी', मासिक फेब्रु 1991 (लेख)
- 18) सौ.प्रतिमा कुलकर्णी - 'प्रतिभासंपन्न प्रतिमा इंगोले', दै. 'जनवाद', दि.4/2/1994
- 19) अनुराधा गुरव, दै. 'लोकमत', रविवार, दि. 14 जुलै 1991,
- 20) डॉ. वासुदेव मुलाटे, 'ग्रामीण कथा : स्वरूप आणि विकास', पृ. 335